

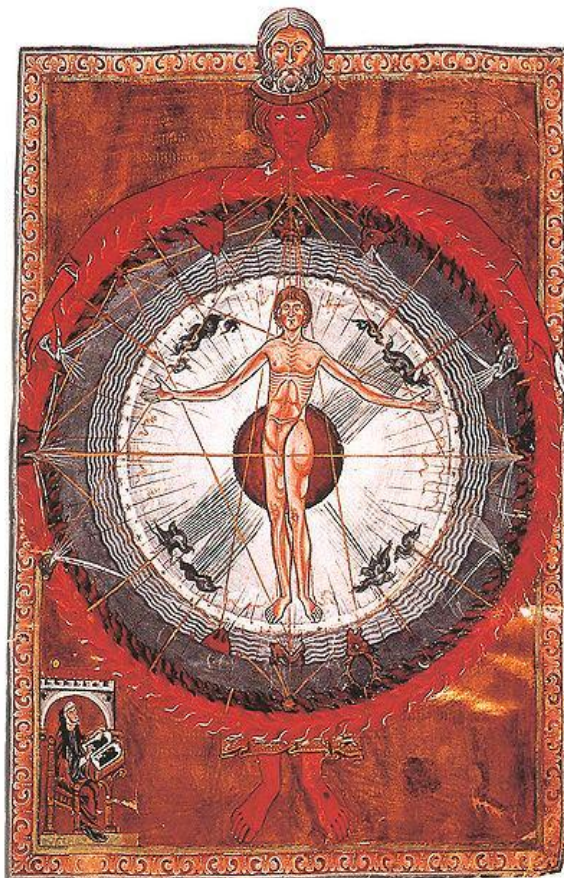

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΗΣΥΧΑΣΤΩΝ

ΟΡΙΣΜΟΣ

Ο Ησυχασμός ήταν ένα θρησκευτικό και πνευματικό κίνημα που είχε εμφανιστεί σχεδόν δύο δεκαετίες νωρίτερα και απέβλεπε στην επιστροφή του Χριστιανισμού σε πιο αγνές και μυστικιστικές μορφές λατρείας. Το κίνημα ξεκίνησε από το Άγιο Όρος, απλώθηκε στην Θεσσαλονίκη και από εκεί σε ολόκληρο τον ορθόδοξο κόσμο. Κύριος αντίπαλος του Ησυχασμού υπήρξε αρχικά ο Βαρλάαμ ο Καλαβρός, ενώ την δεκαετία του 1340 ο Γρηγόριος Ακίνδυνος και αργότερα ο γνωστός ιστορικός και λόγιος Νικηφόρος Γρηγοράς. Ο κυριότερος ηγέτης των Ησυχαστών υπήρξε ο Γρηγόριος ο Παλαμάς.

Η ορθόδοξη εκκλησία είχε μακρά παράδοση στο μυστικισμό, στον οποίο ο πιστός αναζητούσε μέσω της αυτοσυγκέντρωσης μια στιγμιαία ματιά του αδημιούργητου θείου φωτός και μια στιγμιαία απόλαυση εκείνης της ένωσης με το Θεό που, κατά τη γνώμη των ορθοδόξων θεολόγων, ήταν δυνατόν για κάθε χριστιανό να πραγματοποιήσει. Στις πρώτες δεκαετηρίδες του 14ου αιώνα ομάδες μοναχών, ιδιαίτερα στο Άγιο Όρος, πρόσθεσε στην παραδοσιακή πνευματική πειθαρχία της αυτοσυγκέντρωσης φυσικές ασκήσεις που πιθανόν προέρχονταν από τις Ινδίες. Αυτές περιλάμβαναν την υιοθέτηση μιας ειδικής στάσης, έλεγχο της αναπνοής, ατελείωτη επανάληψη μιας σύντομης φόρμουλας προσευχής (“Κύριε Ιησού Χριστέ, Υιέ Θεού, ελέησόν με”) και τα παρόμοια. Η νέα τεχνική της αυτοσυγκέντρωσης

Ο Ρόλος των Ησυχαστών

Η διαμάχη των Ησυχαστών, η οποία διατάραξε σε μεγάλο βαθμό την εσωτερική λειτουργία του κράτους, συνέβη σε μια παραγμένη και δύσκολη περίοδο, που η αυτοκρατορία αγωνιζόταν για την ύπαρξή της, πρώτον κατά την εισβολή των Τούρκων και αργότερα των Σέρβων και δεύτερον ενώ αντιμετώπιζε σοβαρά εσωτερικά προβλήματα από την έντονη διαμάχη μεταξύ των δύο Ανδρόνικων (παππούς και εγγονός) του **Ιωάννη Παλαιολόγου** και του **Ιωάννη Καντακουζηνού**. Σημειώνεται ότι είχε μεσολαβήσει ένα μικρό χρονικό διάστημα από το σχίσμα των **Αρσενιτών**, το οποίο ήδη είχε αναστατώσει σε μεγάλο βαθμό εκκλησία και κράτος. Την διαμάχη ξεκίνησε ένας Έλληνας μοναχός, ο **Βαρλαάμ Καλαβρός**, προερχόμενος από τη Νότια

Ιταλία (Καλαβρία) και ο οποίος γελοιοποίησε το Ησυχαστικό δόγμα που κυριαρχούσε κυρίως στα

Μια έκθεση που απευθυνόταν στον πατριάρχη περιείχε αυτές τις γραμμές: «**Από την τελευταία φορά που είχαμε ζήσει με ειρήνη και γαλήνη, λαμβάνοντας την έννοια της πίστης και της ευσέβειας με εμπιστοσύνη και εγκάρδια απλότητα, όταν μέσα από το φθόνο του διαβόλου και την αυθάδεια του δικού του νου ο Βαρλαάμ εναντιώθηκε κατά των Ησυχαστών, οι οποίοι με την απλότητα της καρδιάς τους, ζουν μια ζωή καθαρή και κοντά στο Θεό**». Το όρος Άθως, το οποίο ήταν πάντα ο θεματοφύλακας της καθαρότητας της Ανατολικής Ορθοδοξίας και των μοναστικών ιδεωδών, επηρεαζόμενο οδυνηρά από αυτή τη διαμάχη διαδραμάτισε βασικό ρόλο στην εξέλιξη και λίσση του

Ο ρόλος των Ησυχαστών στην πολιτική

Ο ρόλος των Ησυχαστών στην πολιτική αντιπαράθεση της εποχής, δεν έχει ακόμη σαφώς καθοριστεί, αλλά οι ηγέτες των πολιτικών κομμάτων, όπως ο Παλαιολόγος και Καντακουζηνός, συνειδητοποίησαν απλά τη σημασία και τη δύναμη των Ησυχαστών και απευθύνθηκαν πολλάκις σε αυτούς, προκειμένου να βοηθήσουν στα κοσμικά προβλήματα. Αλλά η επικίνδυνη πολιτική κατάσταση, λόγω του Τουρκικού κινδύνου, ανάγκασε τους αυτοκράτορες – ακόμη και εκείνους που ζήτησαν την υποστήριξη των Ησυχαστών – να αποκλίνουν από την αυστηρή Ορθοδοξία του Παλαμά και να αναζητήσουν συμφιλίωση με την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, η οποία κατά τη γνώμη τους ήταν η μόνη θα μπορούσε να ξεσηκώσει την δυτική Ευρώπη προκειμένου να υπερασπισθεί τον Χριστιανισμό. Αυτή η κλίση προς τη Δύση υπήρξε ιδιαίτερα έντονη, όταν μετά την απόσυρση του Ιωάννη Καντακουζηνού, ανήλθε στο θρόνο ο Ιωάννης Παλαιολόγος Ε', λατινικής καταγωγής από την πλευρά της μητέρας του και ο οποίος έγινε Καθολικός.

Ιωάννης Καντακουζηνός

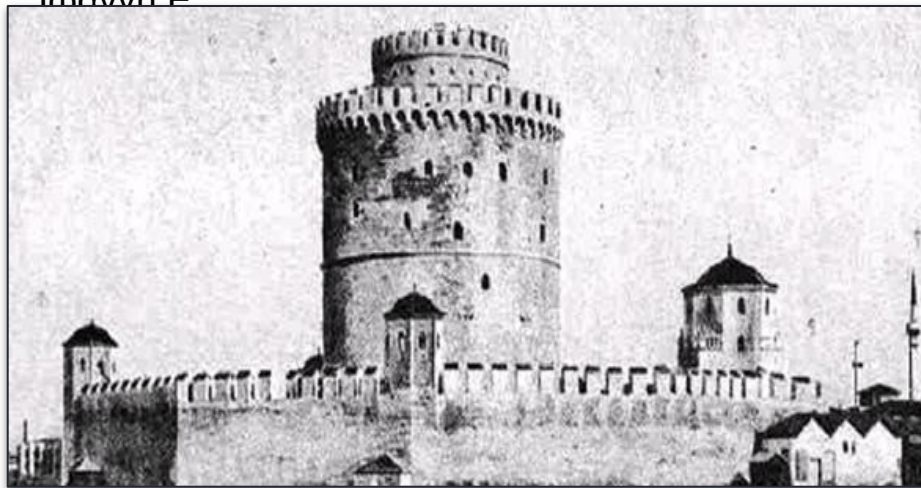
Ο Ιωάννης Καντακουζηνός έλαβε, στις 26 Οκτωβρίου 1341, το αυτοκρατορικό στέμμα, φροντίζοντας όμως να παρουσιάζεται ως συμβασιλεύς και υποστηρικτής του νόμιμου αυτοκράτορα Ιωάννη Ε' και όχι ως ανατροπέας του. Με την πράξη αυτή εγκαινιάστηκε νέος εμφύλιος πόλεμος στο Βυζάντιο. Οι μεταξύ των δύο παρατάξεων αντιθέσεις εξελίχθηκαν σε μακροχρόνιες, οξύτατες συγκρούσεις, οι οποίες έδωσαν αφορμή να εκδηλωθούν και σφοδρές κοινωνικές αντιθέσεις, ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη ως κίνημα των Ζηλωτών και να εμπλακούν σε αυτές οι γύρω από τον Ησυχασμό θρησκευτικές έριδες. Η νίκη του Καντακουζηνού ήταν συγχρόνως και νίκη των Ησυχαστών τους οποίους ο Καντακουζηνός υποστήριζε.

7

Τελικά με τον αγώνα του ο Καντακουζηνός κατόρθωσε να μπει το 1347 στην Κωνσταντινούπολη και να στεφθεί και πάλι συμβασιλέας του Ιωάννη Ε'

Το 1350 καταλήφθηκε και η Θεσσαλονίκη που βρισκόταν μέχρι τότε κάτω από την κυριαρχία των Ζηλωτών.

Διαμάχη Βαρλαάμ Παλαμά

Ο σκοπός με τον οποίον ο Βαρλαάμ ήρθε στο Βυζάντιο δεν έχει ακόμη διευκρινισθεί. Αρχικά ενέπνευσε τέτοια εμπιστοσύνη ώστε διορίστηκε ηγούμενος ενός μοναστηριού στην Κωνσταντινούπολη. Έχοντας **«ητηθεί»** σε μια συζήτηση με τον εξέχοντα βυζαντινολόγο, **Νικηφόρο Γρηγορά**, ο Βαρλαάμ κατέφυγε στην Θεσσαλονίκη και από εκεί στο Άγιο Όρος, όπου μέσω ενός μοναχού, ήλθε σε επαφή με το κίνημα των Ησυχαστών. Διαστρεβλώνοντας το δόγμα των Ησυχαστών, τους κατηγορήσε ότι προσπαθώντας να επιτύχουν το ύψιστο επίπεδο τελειότητας **«επιθυμώντας να δούν ιδίως όμμασι, το θείο και άκτιστο φως να λάμπει γύρω τους»** καταστρέφοντας με αυτόν τον τρόπο τα δόγματα της Εκκλησίας, διότι εφόσον δηλώνουν ότι βλέπουν το θείο, συνεπώς κηρύττουν ότι η θεία ευλογία είναι απτή και η έννοια του θείου αντιληπτή. Η φιλοσοφική διαφορά που προέκυψε σε αυτό το σημείο μεταξύ του Παλαμά και του Βαρλαάμ, δεν κατέστη δυνατόν να επιλυθεί, με αποτέλεσμα το θέμα να παραπεμφθεί στην Κωνσταντινούπολη, όπου αποφασίστηκε η σύγκληση συμβουλίου με θέμα «την φύση του Θαβωρίου φωτός (δημιούργημα ή αδημιούργητο)», δηλαδή του φωτός που έλαμψε στον Χριστό και το οποίο οι μαθητές είχαν δει στο όρος Θαβώρ κατά τη Μεταμόρφωση. Με το δόγμα του Παλαμά, το φως που λάμπει ή αλλιώς το τέλειο φως που αξιώθηκαν να επιτύχουν οι Ησυχαστές, στην πραγματικότητα ταυτίζεται με το φως του Θαβώρ, ήτοι αμφότερα ήσαν αδημιούργητα. Στο συμβούλιο το οποίο συνεδρίασε στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας, ο Παλαμάς υπερίσχυσε έναντι του Βαρλαάμ, ο οποίος αναγκάστηκε να εκφράσει δημοσίως την μετάνοια για το λάθος του. Ωστόσο, οι πηγές είναι μάλλον αντιφατικές και ο Uspensky για παράδειγμα, αμφιβάλλει για το αν ο Βαρλαάμ καταδικάσθηκε ή του δόθηκε χάρη.

Τα προβλήματα στην Εκκλησία όμως συνεχίσθηκαν, καθότι παρόμοια θέματα εξετάσθηκαν σε άλλα συμβούλια και οι εκπρόσωποι της εκκλησίας είχαν εμπλακεί στις πολιτικές διαμάχες μεταξύ του **Ιωάννη Παλαιολόγου** και του **Ιωάννη Καντακουζηνού**. Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς έζησε μια παραγμένη ζωή και μάλιστα για ένα διάστημα ήταν περιορισμένος στη φυλακή από τον πατριάρχη για τις θρησκευτικές ιδέες του. Σε αυτό το διάστημα συναντήθηκε με τον Νικηφόρο Γρηγορά, ο οποίος παρότι είχε στραφεί αρχικά εναντίον του Βαρλαάμ, κατόπιν μεταπήδησε στην πλευρά της Ρώμης, γενόμενος πολέμιος των Ησυχαστών. Τελικά το δόγμα του Παλαμά θριάμβευσε και αναγνωρίστηκε από το Συμβούλιο ως η πραγματική διδαχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η απόφαση του Συμβουλίου με τίτλο «**Βαρλαάμ βλασφημίες**» διακήρυξε ότι **έχει αποκοπεί από την επαφή με τους Χριστιανούς τόσο λόγω των πολλών σφαλμάτων, όσο και για το γεγονός ότι επικαλέστηκε το φως της Μεταμορφώσεως του Κυρίου**. Όμως ο αγώνας και οι ταλαιπωρίες του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά είχαν ήδη υπονομεύσει την υγεία του, με αποτέλεσμα να αποβιώσει το 1360 μετά από σοβαρή ασθένεια. Μετά τον θάνατό του ανακηρύχθηκε σε Άγιο.

Η Κατάληξη της Ησυχαστικής διαμάχης

Η Ησυχαστική διαμάχη στα μέσα του 14ου αιώνα κατέληξε σε μια αποφασιστική νίκη για την Ορθοδοξία και για τα μοναστικά ιδεώδη. Οι μοναχοί κυριάρχησαν τόσο στην εκκλησία, όσο και το κράτος. Εκείνη τη στιγμή, σύμφωνα με το N. Bréhier, άρχιζε ένα σκοτεινό μέλλον για την αυτοκρατορία, ενώ ο Γερμανός βυζαντινολόγος Gelzer περιγράφει μια μάλλον ειδυλλιακή εικόνα της ζωής των Αθωνιτών μοναχών της περιόδου, γράφοντας: **«Το Άγιον Όρος αποδείχθηκε η Σιών της αληθινής πίστης. Στην φρικτή κρίση του θανάτου του Βυζαντίου, όταν οι Οθωμανοί είχαν ανελήντα σφαγιάσει το Ρωμαϊκό Έθνος, ο Άθως έγινε ένα καταφύγιο, του οποίου η συνδρομή ζητήθηκε από πονεμένες ψυχές καρδιές οι οποίες είχαν εξοκείλει στην επίγεια ζωή τους, προτιμώντας την απομόνωση από τον κόσμο προκειμένου να βιώσουν μέσα από την ηθική διαμάχη τους την ένωση με τον Θεό. Σε αυτές τις ώρες θλίψης, η μοναστική ζωή προσέφερε στο ατυχές Έθνος την μόνη πραγματική παρηγοριά».**

Μελέτες περί το Κίνημα των Ησυχαστών

Οι μελετητές θεωρούν αυτή τη διαμάχη ένα πολύ σημαντικό γεγονός του 14ου αιώνα. Ο Ελβετός Βυζαντινολόγος **Heinrich Gelzer** υπερβάλλοντα λέγει ότι: «αυτός ο εκκλησιαστικός αγώνας ανήκει στα πλέον αξιόλογα και από πλευράς πολιτιστικής και ιστορικής άποψης, στα πιο ενδιαφέροντα φαινόμενα όλων των εποχών». Ο Γρηγόριος Παπαμιχαήλ Έλληνας θεολόγος και καθηγητής Πανεπιστημίου, θεωρεί την Ησυχαστική κίνηση ως το πλέον σημαντικό πολιτιστικό φαινόμενο της εποχής, το οποίο αξίζει προσεκτικής μελέτης. Οι γνώμες των μελετητών διαφέρουν όσον αφορά στην ανησυχία που είχε προκαλέσει το κίνημα των Ησυχαστών στο εσωτερικό του Βυζαντίου. Ο Ρώσος εκκλησιαστικός ιστορικός **J.E. Troizky** είδε σε αυτό το κίνημα τη συνέχιση του αγώνα μεταξύ των ζηλωτών και των πολιτικών, ή με άλλα λόγια, των μοναχών και των κοσμικών κληρικών, ένας αγώνας που κατέληξε σε πλήρη θρίαμβο για τους μοναχούς. Ο Ρώσος Βυζαντινολόγος **Uspensky** κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ησυχαστική διαμάχη ήταν μια σύγκρουση ανάμεσα σε δύο φιλοσοφικές σχολές, την Αριστοτέλεια, τα δόγματα της οποίας είχαν υιοθετηθεί από την Ανατολική Εκκλησία και την Πλατωνική, της οποίας οι οπαδοί είχαν αφορισθεί από την Εκκλησία. Αργότερα η σύγκρουση μεταφέρθηκε στην θεολογική σφαίρα. Η ιστορική σημασία των εκπροσώπων του Ησυχαστικού δόγματος έγκειται στο γεγονός ότι δεν ήταν μόνο εκπρόσωποι των Ελληνικών Εθνικών ιδεών στον αγώνα με τη Δύση, αλλά και επικεφαλής του μοναστικού κινήματος και προς τούτο είχαν την στήριξη του Αγίου Όρους και των μονών της Βαλκανικής χερσονήσου.

12

Ο Παπαμιχαήλ, του οποίου το βιβλίο εκδόθηκε το 1911, δεν αμφισβητεί το γεγονός ότι ο αγώνας των μοναχών με τους πολιτικούς, όπως και κάποια πιθανότητα φιλοσοφικής αντιπαράθεσης, αποτελούσαν δευτερεύοντες παράγοντες στο κίνημα, πιστεύοντας ότι ο βασικός λόγος της Ησυχαστικής διαμάχης έγκειτο κυρίως σε θρησκευτικά αίτια. Από τη μία πλευρά βρίσκεται ο έντονος μυστικισμός που ήταν διαδεδομένος εκείνη την εποχή, όχι μόνο στη Δύση αλλά και την Ανατολή, κυρίως στον Άθω και από την άλλη πλευρά, η προσπάθεια του μοναχού Βαρλαάμ να λατινοποιήσει την Ορθόδοξη Βυζαντινή Ανατολή, μέσω σαρκαστικών επιθέσεων, οι οποίες συγκλόνισαν τον θεσμό του μοναχισμού στο Βυζάντιο. Ο **Λατινικός προσανατολισμός** του Βαρλαάμ δεν έχει ακόμη αποδειχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Αφήνοντας αυτό κατά μέρος, το κίνημα του Ησυχασμού, αν και κυρίως θρησκευτικού χαρακτήρα, έγινε ακόμα πιο ενδιαφέρον σε συνδυασμό με την επικρατούσα μυστικισμό στη Δυτική και Ανατολική Ευρώπη, καθώς και με ορισμένα πολιτιστικά φαινόμενα της εποχής της Ιταλικής Αναγέννησης. Η μελέτη όμως αυτής της πτυχής της Ησυχαστικής κίνησης ανήκει στο μέλλον. Σύμφωνα με το έργο του Παπαμιχαήλ και την ανάλυση του από τον J. Sokolon, οι Ησυχαστές είχαν αφοσιωθεί πλήρως στην γνώση, την ενατένιση του Θεού, την επίτευξη της ενότητας με Αυτόν και είχαν επικεντρώσει όλες τις δυνάμεις τους σε αυτόν τον στόχο.

Βιβλιογραφία

- Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία Robert Browning σελ273-4
- <https://chilonas.com/2013/09/20/httpwp-mep1op6y-17r/>
- https://www.oodegr.com/oode/istoria/ekklisia/hsyx_zhlwt1.htm
- Η Βαλκανική επαρχία κατά τους τελευταίους βυζαντινούς αιώνες

Ευχαριστούμε

Ευφροσύνη Στεφάνου
Ελένη-Ξένη Τσιαγγρίδου
Κλαρίσα Τσολλάρι
Χριστίνα Τσολλάρι
Γιάννης Σουτζόπουλος